

Формування педагогічної майстерності спортивного педагога на етапах професійного становлення

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасне інформаційне суспільство формує нову систему цінностей, у якій володіння знаннями, вміннями й навичками є необхідним, але недостатнім результатом освіти. Від людини вимагаються вміння орієнтуватися в інформаційних потоках, освоювати нові технології, самонавчатися, шукати та використовувати нові знання, володіти такими якостями, як універсальність мислення, динамізм, мобільність.

Проблеми формування педагогічної майстерності й особистості педагога є актуальними для сучасної теорії та практики підготовки фахівців, оскільки трансформація системи цінностей у суспільстві потребує від представників психолого-педагогічних наук перегляду деяких традиційних уявлень про організацію, форми й засоби навчально-виховного процесу, а також системи відносин із колегами та учнями. Не є винятком і сфера фізичної культури й спорту. Становлення та трансформація суспільства суттєво підвищують вимоги до рівня знань, професіоналізму, компетентності працівників. Тому в системах вищої, професійно-технічної та післядипломної освіти в процесі підготовки фахівців акценти зміщено на результати навчання, формування в майбутніх випускників навчальних закладів тих компетенцій, які потрібні їм для ефективної діяльності на своєму робочому місці. Ідея компетентнісного підходу є однією з відповідей на запитання, який результат освіти необхідний особистості та затребуваний сучасним суспільством. Формування компетентності студента на сьогодні – одна з актуальних проблем освіти, що може розглядатися як вихід із проблемної ситуації, яка виникла через суперечність між потребою забезпечити якість освіти та неможливістю розв'язати цю проблему традиційним способом. Компетентність пропонується як нова одиниця виміру освіченості людини, при цьому увагу акцентовано на результатах навчання, у якості яких розглянуто не суму завчених знань, умінь, навичок, а здатність діяти в різноманітних проблемних ситуаціях. Однак формування професіонала не завершується закінченням навчального закладу й здобуттям певної кваліфікації та навіть компетентностей.

Особистість фахівця в галузі фізичної культури повинна розглядатись із позиції суб'єкта діяльності, оскільки всіляка діяльність передбачає індивіда, котрий діє, суб'єкта цієї діяльності, психічні властивості якого проявляються та формуються під час роботи [1; 3; 5; 7].

Однією з головних умов формування педагогічної культури й формування педагогічної майстерності постає проблема формування педагогічної спрямованості особистості як потреби самореалізації саме в педагогічній діяльності. Формування такої потреби можна вважати одним із головних завдань виховання та підготовки професійного педагога. Високі вимоги до особи фахівця галузі фізичного виховання визначаються тим, що в процесі навчально-тренувальної діяльності розвиваються не лише фізичні якості учня, а й значною мірою формується особистість [2; 3; 4]. Тренер олімпійського чемпіона В. В. Петровський зазначає що тренер-викладач несе професійну, моральну і юридичну відповідальність за здоров'я спортсменів, їх виховання, ефективність тренувального процесу [4, 30].

Отже, залишається актуальним питання вдосконалення процесу формування важливих компонентів педагогічної майстерності та здатностей фахівців у галузі фізичного виховання й спорту на різних етапах професійного становлення й технологій професійного навчання [7; 8].

Одна з актуальних проблем сучасної психології праці – проблема психологічної оцінки професійної придатності суб'єкта праці, вивчення й забезпечення трудової діяльності людини з урахуванням критеріїв відповідності характеристик суб'єкта та об'єкта праці, їх придатності для виконання трудових завдань [6]. Із позицій психології професіоналізму, що перебуває на перетинанні психології праці й акмеології, визначаються деякі етапи еволюції критеріїв (ознак) розуміння, пояснення та оцінки професійної придатності людини. На початку ХХ ст. цими ознаками були *здібності, навички, уміння* – інваріантні якості, актуалізовані, властиві винятково суб'єктові. Із середини сторіччя це вже комплекс взаємозалежних, але різних за своєю природою особливостей суб'єкта, що названі *професійно важливими якостями* (здатності, знання, навички, психічні процеси, індивідуально-психологічні характеристики, мотивація й ін.). Починаючи з 70-х років ХХ ст., вводиться поняття *компетенція* як коло повноважень посадової особи; коло питань, у яких конкретна особа має знання, досвід, що спочатку одержало своє обґрунтування, розвиток і практичне використання в межах кадрового менеджменту. У 80-х роках ХХ ст. у науковий ужиток увійшло поняття *компетентність* як сукупність прямих і непрямих професійних та життєво важливих характеристик суб'єкта як професіонала в

широкому сенсі слова. А також проведено дослідження компетентності як наукової категорії стосовно освіти, де в загальному контексті психології праці професійна компетентність стає предметом спеціального всебічного розгляду й виокремлення різних її видів [6]. Однак не зовсім розроблено ще й досі залишається проблема розмежування понять «компетенція», «компетентність», «професіоналізм», «майстерність».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглянемо сутність та змістову наповненість понять *кваліфікація, компетенція, компетентність, професіоналізм, професійний досвід і майстерність* стосовно підготовки фахівця в галузі фізичної культури й спорту. Визначимо їх сутність за допомогою уявних шкал.

Перша шкала дає змогу оцінити ступінь представленості в професійній діяльності спортивного педагога категорій *творчість – нормативність*. Вона відображає динаміку та зміст професійного становлення за критерієм розрізнення таких понять, як творчість (вихід за межі професії) і нормативність (виконання діяльності нормативно схвалюваним способом).

Друга шкала дає змогу оцінити ступінь представленості в професійній діяльності таких складників, як *мотиваційно-потребова* та *операційно-технічна* сторони діяльності. Процес професіоналізації особистості разом із набуттям професійного досвіду, професійної ідентичності наповнюється особистим психологічним змістом. Основними характеристиками професіонала як суб'єкта діяльності є особистісні мотиви й цілі, які утворюють внутрішню детермінацію професійної поведінки та діяльності, спрямовуючи в такий спосіб активність суб'єкта щодо специфіки змісту конкретної професійної діяльності. У процесі професійного становлення суб'єкта професійної діяльності загострюються суперечності між потребами у творчому вдосконалюванні діяльності й нормативними операційно-технічними способами її здійснення. Це протиріччя вирішується формуванням індивідуального стилю діяльності, тобто в міру освоєння професії особистість усе більше поринає в професійне середовище, а професійна діяльність починає характеризуватись індивідуальними, особистісними стилями виконання – володіння професією у формі майстерності. Самі поняття *професіоналізм, майстерність* наділяються ознаками найвищого прояву творчості та найменшого – нормативності.

Отже, за показниками факторів *творчість діяльності – нормативність діяльності* та *потребово-мотиваційна* детермінація діяльності – *операційно-технічна* детермінація діяльності процес професійного становлення відбувається в міру підвищення змісту творчості й мотиваційного складника в діяльності за такою послідовністю оволодіння професійними здатностями: кваліфікація, компетенція, компетентність, професійний досвід, професіоналізм, майстерність (табл. 1).

Застосовуючи цю модель для оцінки критеріїв педагогічної майстерності спортивного педагога, бачимо, що поняття *професійний досвід, професіоналізм, майстерність* більш точно відбивають соціально-психологічну сутність педагогічної й тренерської діяльності.

Таблиця 1

Категорії педагогічної майстерності

Нормативно схвалювана діяльність, способи виконання якої відображені в посадових інструкціях	Мотиваційно-потребова сторона діяльності, яка відображає внутрішню детермінацію професійної поведінки
Кваліфікація як нормативно схвалювана діяльність, способи реалізації якої відбиті в посадових інструкціях, кваліфікаційних характеристиках та засвоєні фахівцем.	Професійний досвід як внутрішньодетермінована психологічна система, яка дає змогу оптимізувати діяльність завдяки сформованості у фахівця власного когнітивного стилю, ціннісно-мотиваційного, емоційного ставлення та поведінкового репертуару й стильової саморегуляції.
Компетенція як коло повноважень обумовлене кваліфікацією фахівця, у межах яких він може виконувати професійну діяльність	Професіоналізм як інтегративна характеристика професійно зрілої особистості, яка володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в інструментальному планах, із високою продуктивністю та якістю виконує свою трудову діяльність, відзначається розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість й індивідуальність засобами професії, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії в суспільстві та суспільного інтересу до неї.
Компетентність як сформована якість, професійна або особистісна характеристика фахівця, яка дає змогу не лише виконувати певні завдання в межах компетенції, а й приймати рішення в складній або варіативній ситуації.	Педагогічна майстерність як поєднання високого професіоналізму з педагогічною спрямованістю особистості; особистості, яка володіє педагогічною культурою, технологією навчання, виховання та міжособистісною компетентністю.

Проблема професійного становлення особистості безпосередньо пов'язана з питаннями освоєння професійної діяльності, розвитку й реалізації особистості на різних етапах її професійного шляху. У процесі професійного становлення в міру зростання професіоналізму змінюється й професійна самосвідомість.

Формування фахівця відбувається поступово на різних етапах професійного становлення, до яких відносять певні стадії (Е. А. Климов). Стадія *оптациї* (від 11–12 до 14–18 років) – це стадія підготовки до життя, праці, свідомого й відповідального планування та вибору професійного шляху; відповідно, людина, котра перебуває в ситуації професійного самовизначення, називається оптантом. На цьому етапі в процесі профорієнтації дорослі повинні визначити схильність до діяльності у сфері людина-людина, якщо йдеться про педагогічну діяльність. У статусі оптанта цілком може опинитися й доросла людина, наприклад безробітний або в ситуації перепідготовки. Стадія *професійної освіти*, або адепта, – це професійна підготовка, яку проходить більшість випускників шкіл у вищих або середніх спеціальних навчальних закладах, а так само у випадку післядипломної освіти. На цьому етапі формується формальна кваліфікація фахівця. Під категорією *кваліфікація фахівця* маємо на увазі формальну кваліфікацію як нормативно схвалювану діяльність, способи виконання якої вже склалися, відбиті в посадових інструкціях, кваліфікаційних характеристиках. В умовах відсутності професійного досвіду спортивного педагога саме вона виконує функцію регламентації діяльності фахівця нормативно схвалюваним способом. Стадія *адаптанта* – це входження в професію після завершення професійного навчання, що триває від декількох місяців до 2–3 років, або, на нашу думку, може реалізуватись у процесі проходження професійної практики й завершувати професійну освіту. Особа адаптується до професії на соціальному, психологічному та психофізіологічному рівнях. На цьому етапі професійного становлення особа, котра отримала на етапі професійної освіти певну кваліфікацію, виконує професійну діяльність у межах компетенції (кола повноважень) та демонструє рівень компетентності. Стадія *інтернала* (у середині професії) – входження в професію в якості повноцінного колеги, спроможного стабільно працювати на достатньому професійному рівні. Це стадія, про яку Е. А. Климов говорить, що працівника колеги сприймають як «свого серед своїх», тобто він уже ввійшов у професійне співтовариство як повноцінний член. На цих етапах формується професійна компетентність. Компетентність виступає як сформована якість, професійна або особистісна характеристика фахівця, яка дає їй змогу (або навіть право) не лише виконувати певні завдання в межах компетенції, а й приймати рішення, виносити судження в складній або варіативній ситуації. Основа цієї якості – знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини.

Отже, набуттям кваліфікації та формуванням компетентності повинен завершуватись етап професійного навчання. Наступні етапи професійного становлення формуються в процесі набуття професійного досвіду.

Стадія *майстра* означає, що про працівника можна сказати, що він кращий серед нормальних, серед гарних. Працівник помітно виділяється на загальному тлі. Особистість усе більше поринає в професійне середовище, діяльність усе більше насичується власним сенсом і творчим, особистісним стилем виконання. Професійний досвід дає змогу оптимізувати професійну діяльність завдяки вдосконаленню та розвитку мотиваційного, поведінкового, емоційного, когнітивного компонентів структури особистості. Формується власний когнітивний стиль як система засобів й індивідуальних прийомів для організації власної діяльності. Та власна система стильової саморегуляції як прийоми енергетичного та емоційного забезпечення підтримки організму й психіки. Стадія *авторитету* означає, що працівник став «кращим серед майстрів», характеризується активністю, творчістю, індивідуальним стилем. Проявляє надситуативну професійну активність, феномен якої полягає в тому, що працівник самостійно ставить перед собою завищену мету, ніж того вимагає від нього ситуація. Саме це й дає відчуття справжнього суб'єкта професійної діяльності. Удосконалення професійного досвіду формує найвищий рівень оволодіння професією у формі високого професіоналізму та майстерності. Формується професіоналізм, діяльність виходить за межі нормативності, усе більше керується мотиваційно-потребовою сферою особистості. Професіоналізм як інтегративна характеристика професійно зрілої особистості, яка володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в інструментальному планах, із високою продуктивністю та якістю виконує свою трудову діяльність, відзначається розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість й індивідуальність засобами професії, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії в суспільстві та суспільного інтересу до неї. Стадія *наставника* – вищий рівень роботи будь-якого фахівця. Ця стадія цікава тим, що працівник показує себе не просто чудовим фахівцем у своїй галузі, але й перетворюється у Вчителя, спроможного передати кращий досвід. Отже, вищий рівень розвитку будь якого фахівця – це педагогічний рівень. Зауважимо, що саме педагогіка й освіта є стрижнем людської культури, оскільки забезпечують спадкоємність і збереження кращого досвіду людства. Очевидно, що етапи професійного становлення на рівнях майстра, авторитету, наставника характеризуються таким рівнем розвитку

професійної самосвідомості, при якому конкретна трудова діяльність є основним засобом професійної та особистісної самореалізації.

Отже, процес професійного становлення повинен відбуватися такою послідовністю оволодіння професійними здатностями на різних етапах підготовки: кваліфікація, компетенція, компетентність, професійний досвід, професіоналізм, майстерність.

Розглянемо технологію формування професійних здатностей фахівця як суб'єкта праці. Головна специфіка педагогічної технології полягає в тому, що конструюється та здійснюється такий процес навчання, що має гарантувати досягнення навчальної мети й певне засвоєння відповідного матеріалу. У центрі уваги технологічного підходу – постановка та досягнення навчальної мети. Наприклад, технологічний підхід при визначенні мети в когнітивній галузі полягає в тому, що мета формується через результати навчання, які виражені в діях учнів. Ця система цілей набула поширення й популярності завдяки розробкам американських психологів і педагогів (Bloom, 1956). Згідно з концепцією технології навчання, потрібно сформулювати навчальні когнітивні цілі, у яких можливо ідентифікувати такі пізнавальні категорії, як знання, розуміння, аналіз, синтез, застосування та оцінка. Упровадження педагогічної технології в процес навчання робить гарантованим досягнення професійних здатностей і компетентностей. Але формування професіонала продовжується й після навчання на різних етапах професійного становлення в результаті набуття професійного досвіду. Ми пропонуємо розглянути ці категорії щодо їх представленості на етапах професійного становлення фахівця.

Знання (запам'ятовування та відтворення) – це етап навчання, що формує певний кваліфікаційний рівень. Учень повинен продемонструвати знання фактів, принципів, закономірностей, понять і визначень. *Розуміння* (перетворення матеріалу з однієї форми в іншу, інтерпретація матеріалу, передбачення подальших дій, явищ) означає формування професійних здатностей засвоювати компетенції, здатність інтерпретувати, стисло викладати, робити анотацію, резюме, виокремлювати головне від другорядного та точно відтворювати процедуру згідно з операційними й інструментальними характеристиками. *Аналіз* – виокремлення частини цілого та поділ матеріалу на складові частини; виявлення взаємозв'язку між частинами. Формується компетентність фахівця як здатність бачити помилки й виконувати на високому рівні операційно-технічні характеристики діяльності.

Синтез – комбінування елементів із метою отримання цілого. Цей етап навчально-пізнавальної діяльності відповідає етапу формування професійного досвіду фахівця в галузі фізичної культури й спорту, у процесі якого використовуються знання з різних галузей із метою отримання практичного результату. Це може бути самостійно розроблена програма розвитку, тренування, удосконалення суб'єктів спортивно-оздоровчої діяльності. *Застосування* – використання отриманих знань та вмінь у конкретних і варіативних умовах професійної діяльності. У процесі застосування на практиці формується професіоналізм як органічне поєднання творчості з операційно-технічними та регламентованими вимогами до діяльності. Фахівець демонструє правильне, успішне й стабільне виконання діяльності. *Оцінка* означає, що фахівець стає експертом, суддею, володіє критеріями оцінювання). Формуються професіоналізм та майстерність, ознаки якої більш точно відбивають соціально-психологічну сутність педагогічної й тренерської діяльності, яка наділяється ознаками найвищого прояву творчості та найменшого – нормативності.

Обов'язковою умовою професійного розвитку особистості є засвоєння нею прийомів *професійного самозбереження*, яке розглядається як спроможність особистості протистояти негативно-складній соціально-професіональній ситуації, максимально втілити професіонально-психологічний потенціал, протистояти професіонально обумовленим кризам, деформаціям завдяки сформованості власного когнітивного стилю, ціннісно-мотиваційного, емоційного ставлення та поведінкового репертуару й стильової саморегуляції, готовності до професійного самовдосконалення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існують різні критерії для оцінки професіоналізму, однак для оцінки критеріїв педагогічної майстерності фахівця у фізичному вихованні поняття *професійний досвід, професіоналізм* більш точно відбивають соціально-психологічну сутність педагогічної й тренерської діяльності, які наділяються ознаками найвищого прояву творчості та найменшого прояву нормативності. Процес професійного становлення повинен відбуватися за такою послідовністю оволодіння професійними здатностями на різних етапах підготовки: *кваліфікація, компетенція, компетентність, професійний досвід, професіоналізм, майстерність*. Технологія формування педагогічної майстерності в процесі професійного становлення повинна відповідати пізнавальним категоріям формування навчальних цілей у когнітивній галузі, такими як знання, розуміння, аналіз, синтез, застосування, оцінка.

Джерела та література

1. Атаманов В. Д. Размышление о профессии преподавателя физического воспитания и тренера / В. Д. Атаманов // Теорія і практика фізичного виховання. – 2003. – № 2. – С. 153–159.
2. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2004. – 304 с.

3. Петровська Т. В. Майстерність спортивного педагога : навч. посіб. / Т. В. Петровська. – К. : Олімп. л-ра, 2015. – 184 с.
4. Петровский В. В. Организация спортивной тренировки / В. В. Петровский. – Киев : Здоровья, 1978. – 95 с.
5. Труднев А. В. Личность тренера как ведущее условие модернизации педагогического образования / А. В. Труднев // Материалы международной научной конференции психологов спорта и физической культуры «Рудиковские чтения». – М., 2004. – С. 103–105.
6. Тукачев Ю. Критерии оценки профессиональной пригодности субъекта труда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://flogiston.ru/articles/labour/profprigod>.
7. Туник Е. Ю. Педагогическое мастерство преподавателя физического воспитания / Е. Ю. Туник // Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. – Х., 2008. – № 6. – С. 156–158.
8. Швалб Ю. М. Психологические формы фиксации жизненного опыта / Ю. М. Швалб // Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика. – К., 2005. – С. 14–21.

Анотації

Актуальність. Становлення та трансформація суспільства суттєво підвищують вимоги до рівня знань, професіоналізму, компетентності працівників освіти. Формування професійної компетентності особистості є актуальним для дослідження. **Завдання статті** – розглянути теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців у фізичному вихованні. **Результати** – аналіз сутності та психологічних складників таких понять, як кваліфікація, компетенція, компетентність, професійний досвід, професіоналізм і педагогічна майстерність, із погляду представленості в професійній діяльності творчої, мотиваційної й нормативної компонентів. Пропонується технологія формування педагогічної майстерності фахівців, яка відповідає категоріям навчальних цілей у когнітивній галузі: знання, розуміння, аналіз, синтез, застосування, оцінка. **Висновки.** У процесі професійного становлення суб'єкта професійної діяльності загострюється суперечність між потребами у творчому вдосконалюванні діяльності й нормативними операційно-технічними способами її виконання. Це вирішується формуванням індивідуального стилю роботи, особистісного стилю виконання – володіння професією у формі майстерності.

Ключові слова: кваліфікація, компетенція, компетентність, професійний досвід, професіоналізм, майстерність.

Татьяна Петровская. Формирование педагогического мастерства спортивного педагога на этапах профессионального становления. Актуальность. Становление и трансформация общества существенно повышают требования к уровню знаний, компетентности специалистов в сфере образования. Формирование профессиональной компетентности личности является предметом глубокого и разностороннего исследования. **Задачи.** В статье рассматриваются теоретико-методологические аспекты подготовки специалистов в физическом воспитании. **Результаты.** Анализируется сущность и психологические составляющие таких понятий, как квалификация, компетенция, компетентность, профессиональный опыт, профессионализм и педагогическое мастерство, с точки зрения представленности в профессиональной деятельности творческой, мотивационной и нормативной составляющих. Предлагается технология формирования педагогического мастерства специалистов, соответствующая категориям учебных целей в когнитивной области: знание, понимание, анализ, синтез, применение, оценка. **Выводы.** В процессе профессионального становления субъекта спортивно-педагогической деятельности обостряется противоречие между потребностью в творческом совершенствовании деятельности и нормативными способами ее выполнения. Это противоречие разрешается путем формирования индивидуального стиля деятельности – владения профессией в форме педагогического мастерства.

Ключевые слова: квалификация, компетенция, компетентность, профессиональный опыт, профессионализм, мастерство.

Tetiana Petrovska. Formation of Pedagogical Mastery of a Sports Pedagogue at the Stages of Professional Making. Topicality. Formation and transformation of society greatly increases the requirements for the level of knowledge, competence of experts in the field of education. Formation of professional competence of a person is the subject of profound and all-round study. **Tasks.** The article deals with theoretical and methodological aspects of preparation of specialists in physical education. **Results.** It has been analyzed the nature and psychological components of the notions: qualification, competence, expertise, professional experience, professionalism and pedagogical mastery from the point of view of representation in professional activity of artistic, motivational and regulatory components. It is proposed the technology of formation of pedagogical mastery of specialists that meets categories of learning goals in the cognitive area: knowledge, comprehension, analysis, synthesis, application and evaluation. **Conclusions.** In the course of professional formation of the subject of sports-pedagogical activity sharpens contradiction between the need of creative improvement of activity and regulatory ways of its implementation. This contradiction is solved by means of formation of the individual style of activity – possession of a profession in the form of pedagogical mastery.

Key words: qualification, competence, expertise, professional experience, professionalism, mastery.